

LAŽNI PAROVI – GRADIŠĆANSKOHRVATSKI I KARAŠEVSKOHRVATSKI PREMA STANDARDNOM HRVATSKOM

Ivana Olujčić *

Filozofski fakultet, Odsjek za romanistiku

Gradišćanski i Karaševski Hrvati, pripadnici hrvatske manjine u Austriji i u Rumunjskoj, učeći standardni hrvatski jezik, susreću se sa specifičnim poteškoćama. Naime, već poznati hrvatski idiom, odnosno njihov materinski jezik, prirodan je oslonac i temelj za učenje, ali istovremeno i prirodna smetnja. Jedan su od elemenata neželjene interferencije lažni parovi – riječi koje se u standardnom hrvatskom i u karaševskim ili [i] gradišćanskim govorima pojavljuju u istom ili sličnom obliku, ali – neočekivano – imaju različita značenja. Ta je situacija posljedica odvojenog povijesnog razvoja. Kod dijela lažnih parova razlika je stilske naravi – tako je npr. u gradišćanskohrvatskom sasvim uobičajena uporaba leksema *ljetu* u značenju „godina” u standardnom hrvatskom jeziku moguća, ali izrazito stilski obilježena.

Ključne riječi: *lažni parovi, gradišćanskohrvatski, karaševskohrvatski, Gradišćanski Hrvati, Karaševski Hrvati*

GRADIŠĆANSKI I KARAŠEVSKI HRVATI I UČENJE STANDARDNOGA HRVATSKOG JEZIKA

Gradišćanski Hrvati i Karaševski Hrvati dvije su hrvatske etničke zajednice stoljećima geografski odvojene od matičnoga naroda. Iako je na prvi pogled njihov položaj vrlo sličan, postoje i ne sasvim beznačajne razlike.

I Gradišćanski i Karaševski Hrvati priznati su kao nacionalna manjina u državama u kojima žive te ostvaruju neka politička i kulturna prava. Tako i u Austriji i u Rumunjskoj hrvatska manjina ima i ostvaruje pravo na obrazovanje na materinskom jeziku, ali „materinski jezik” i „obrazovanje na materinskom jeziku” ne znači u oba slučaja isto.

U (austrijskom) Gradišću se, naime, materinskim jezikom smatra gradišćanskohrvatski i s tim u skladu nastava je u osnovnoj školi (*Grundschule*, prva četiri razreda školovanja) organizirana dvojezično – na njemačkom i gradišćanskohrvatskom (što je u praksi teško provodivo i na što postoje brojni prigovori). Polaskom u gimnaziju (koja u austrijskom

školskom sustavu traje osam godina) učenici počinju pohađati nastavu isključivo na njemačkom, ali ako to žele, mogu u prva četiri razreda izabrati gradišćanskohrvatski kao izborni predmet. U petom razredu gimnazije učenici biraju drugi strani jezik. Jedan od ponuđenih stranih jezika može biti i hrvatski. U Borti (Oberwart) postoji i dvojezična hrvatsko-njemačka (i hrvatsko-mađarska gimnazija), u kojoj je ravnopravan nastavni jezik dio nastave odvija na hrvatskom jeziku i po hrvatskim udžbenicima.

S druge strane, u Karaševu i okolnim hrvatskim selima u prva četiri razreda osnovne škole cjelokupna je nastava (u tzv. hrvatskim odjeljenjima), osim sati rumunjskoga jezika, organizirana na hrvatskom. S obzirom na to da većina učitelja nije osposobljena za izvođenje nastave na standardnom hrvatskom jeziku (jer ga tijekom svoga školovanja nisu učili), u većini se razreda nastava odvija na karaševskohrvatskom. Od petog razreda osnovne škole situacija se mijenja – nastavni jezik postaje rumunjski, a hrvatski postaje samo jedan nastavni predmet. Po završetku osnovne škole karaševski učenici mogu upisati dvojezičnu gimnaziju u Karaševu, koja ima pravo da u 40% nastave nastavni jezik bude hrvatski, ali se to pravo, nažalost, zasad – prije svega zbog nedostatka kadra – ne ostvaruje pa je hrvatski jezik samo jedan nastavni predmet.

Dok Gradišćanski Hrvati imaju standardni gradišćanskohrvatski jezik, *Nimško-gradišćanskohrvatsko-hrvatski rječnik* (1982.), *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* (1992.) i *Gradišćanskohrvatsku gramatiku* (2003.), za jezik Hrvata u Rumunjskoj ne postoji takva institucionalizirana brigada. Nastavnu situaciju sigurno otežava i činjenica da ne postoji čak ni rumunjsko-hrvatski rječnik, a hrvatsko-rumunjski samo jedan, skromnog opsega.

Unatoč relativno velikom broju Gradišćanskih Hrvata, gradišćanskohrvatski jezik nalazi se u nepovoljnoj situaciji – broj govornika se smanjuje i on se sve češće ograničava na obiteljski, kućni jezik. U tom su smislu Karaševski Hrvati u povoljnijem položaju. Kao većina u svojim selima, lakše se opiru asimilaciji, pa je za njih karaševskohrvatski i okolinski jezik (barem u užoj okolini), a djeca u pravilu počinju učiti rumunjski tek u vrtiću ili u školi.

Ipak, iako u novije vrijeme mediji i bolje komunikacije omogućuju bolji kontakt s Hrvatskom i hrvatskim standardnim jezikom, u oba je slučaja kontakt s okolinskim, državnim jezikom snažniji negoli sa standardnim hrvatskim.

Standardni hrvatski jezik – zvali ga pritom materinskim ili stranim jezikom – za učenike pripadnike hrvatske manjine u inozemstvu, govornike gradišćanskohrvatskoga i karaševskohrvatskoga, predstavlja jezik srodan njihovom materinskom pa se u učenju u velikoj mjeri oslanjaju na svoj materinski idiom. Srodnost jezika, ta mogućnost oslonca na poznato, daje takvim govornicima veliku prednost u odnosu na npr. one kojima je prvi jezik njemački. Prije svega, omogućava im bolje razumijevanje. No, ta pogodnost pokazuje povremeno i svoju drugu stranu (Jelaska i Hržica, 2002). Osobito u onoj fazi kad se strani jezik tek „progovara”, govornici hrvatskih idioma iz dijaspore suočavaju se s činjenicom da slično nije isto – i to na svim jezičnim razinama. Lažni parovi tek su jedna od poteškoća s kojima se oni susreću.

LAŽNI PAROVI

Lažni parovi su parovi riječi iz dvaju jezika ili idioma, koji pokazuju sličnost na planu izraza, ali i razliku na planu sadržaja. Sličnost oblika (fonemskoga slijeda) navodi govornika da te riječi poistovjeti, odnosno da ih smatra istovjetnima po značenju, ali takav se zaključak pokazuje pogrešnim.

U uporabi je relativno velik broj različitih termina koji se odnose na istu pojavu. Nazivaju se *lažnim (prevoditeljevim) prijateljima, nepravim srođnicama/kognatima, međujezičnim homonimima, lažnim ekvivalentima, pseudoanalogonimima...*

Nekad se definicija lažnih parova sužava na samo one riječi koje imaju zajedničko podrijetlo, ali zapravo za uspostavu pogrešne analogije, odnosno za zamjenu značenja na temelju sličnosti oblika, etimologija nije relevantna (Ljubičić, 2003). Prva su istraživanja obuhvaćala smo one riječi koje nemaju nijedno zajedničko značenje – potpune lažne parove, ali znatno je veći broj djelomičnih lažnih parova – onih koji osim različitih značenja imaju i jedno ili više zajedničkih, što u praksi može predstavljati i veću poteškoću.

Ponekad se lažnim parovima smatraju sve riječi koje bi se načelom analogije mogle prenijeti iz materinskoga u strani jezik, čak i ako takva riječ u stranome jeziku ne postoji. Riječ je uglavnom o internacionalizmima (ili „internationalizmima”) – riječima podrijetlom npr. iz klasičnih jezika ili engleskoga, koje se zahvaljujući pretpostavci da su zajedničke „svim” jezicima prenose iz materinskoga u strani jezik, u kojem zapravo ne postoje. Npr. Gradišćanski Hrvati ponekad rabe u hrvatskom jeziku nepostojeću imenicu *popkorni*, smatrajući je međunarodnom i kao takvom zasigurno svojstvenom i hrvatskom jeziku (što je, naravno, pogrešno). Takvi slučajevi, međutim, nisu predmet ovoga rada.

POTPUNI LAŽNI PAROVI

Lažni se parovi smatraju potpunima ako nemaju zajedničkih značenja – ona se na grafičkom prikazu ne dodiruju ni u jednoj točki (**slika 1**). Takav je primjer imenica *stvar*, koja i u gradišćanskohrvatskom i u standardnom hrvatskom jeziku ima isti oblik, pripada istoj vrsti riječi i istoj deklinacijskoj paradigmi, ali – iznenađujuće – u gradišćanskohrvatskom znači *životinja*, dok u standardnom hrvatskom jeziku ima doista široko značenje, ali ono isključuje bilo što živo, pa nikako ne može označavati životinju.

Slično je i u primjeru *godina*. Za Gradišćanske Hrvate *godina* znači *kiša*. Iako je to značenje u suvremenom hrvatskom jeziku sačuvano u frazemu *plakati kao ljuta godina*, izvan tog izraza nije kao takvo prepoznatljivo, stoga s razlogom možemo govoriti o potpunom lažnom paru.

Lažni parovi, čak i oni potpuni, mogu po značenju biti i bliski (ali ipak dovoljno različiti), odnosno mogu pripadati istim semantičkim poljima ili imati neke zajedničke seme. Tako npr. *maslo* u gradišćanskohrvatskom označava (*svinjsku*) *mast* – razlika u značenjima je očita i nije nebitna, ali očigledno u oba slučaju pripadaju rodnom pojmu *masnoća (životinjskog podrijetla)*, što dodatno pruža mogućnost za nesporazum. Sličan je primjer glagol *kaniti*, koji je u jeziku Gradišćanskih Hrvata vrlo čest, ali uvijek u značenju *htjeti, željeti*, nikada

namjeravati, premda *htijenje* i *želja* logično mogu (ali ne moraju) uključivati i *namjeru*, a osobito obrnuto – *namjera* obično (ali ne nužno) uključuje *želju*. Zanimljivi su primjeri *lice* i *obraz* – dok je u Hrvatskoj *lice* cjelina, a *obraz* dio, u Gradišću je upravo obrnuto – cjelina se naziva *obraz*, a dio *lice*. Prenesena značenja koja u standardnom hrvatskom jeziku ima imenica *lice* (*oblik, izgled; osoba*), u gradišćanskohrvatskom ima upravo *obraz* (iako može biti još šire, npr. *kalup*).

Brojni su primjeri potpunih lažnih parova i u karaševskohrvatskom. Imenica *planina* u karaševskohrvatskom i ista ta imenica u standardnom hrvatskom jeziku dispartni su pojmovi, ne pripadaju istim kategorijama, jer – u karaševskim selima ona označava *podne*. Tolika različitost zapravo unatoč istovjetnosti oblika gotovo onemogućava nesporazum, osobito takav koji ne bi odmah bio otkriven.

Više je, međutim, primjera koji bliskošću značenja zamjenu upravo potiču. Tako *stol* označava *stolicu*; osim što i jedno i drugo pripada semantičko polju *namještaj*, može i oblikom biti slično, a obično se i nalazi jedno kraj drugoga. Dok je u standardnom hrvatskom jeziku *kika* oblik frizure, odnosi se na način kako je kosa počesljana, u karaševskohrvatskom *kika* je sama *kosa*, riječ sama po sebi ne govori ništa o frizuri. Glagol *vrišteti* ne znači, kako bi se očekivalo, *vrištati*, nego *plakati*; no, iako se *plakanje* načelno odnosi na vizualno, a *vrištanje* na auditivno, riječ je zapravo o radnjama koje mogu biti (i često jesu) povezane. Imenica *jagoda* u karaševskohrvatskom označava plod dudu, *dudinju*, i samo drvo *dud*, dok se za *jagodu* koristi umanjena *jagodička*; osim zajedničkoga hipernima *voće*, dudu i jagodi donekle je zajednički i oblik.

DJELOMIČNI LAŽNI PAROVI

Ukoliko par riječi iz dvaju idioma ima i zajednička, ali barem jedan dio para ima i zasebna značenja, tj. ako se jednim dijelom preklapaju, govori se o djelomičnim lažnim parovima. Članovi para mogu stajati u različitim odnosima: moguće je da jedan ima šire značenje od drugoga i tako ga potpuno obuhvaća (**slika 2**), bilo da je šire značenje riječi u standardnom hrvatskom jeziku ili u jeziku dijaspore, a moguće je i da osim nekog zajedničkog značenja (ili nekih zajedničkih značenja) u oba idioma postoje značenja nepoznata u onom drugom (**slika 3**).

Tako npr. u gradišćanskohrvatskom *veselje* znači isto što i u standardnom hrvatskom jeziku, ali osim apstraktnoga *radost*, može imati i konkretno značenje *svadba* (što je semantički svakako povezano). Primjer je obrnute situacije *pero* – ta imenica i u karaševskohrvatskom i u standardnom hrvatskom znači *ptičje pero*, ali značenje je u standardnom jeziku šire, jer tu ima i karaševskohrvatskom nepoznato značenje *pero za pisanje*. U slučaju imenice *klin* vidljivo je preklapanje uz odvojena značenja „na obje strane”. Naime, dok i standardni hrvatski i karaševskohrvatski poznaje za tu imenicu značenje *komad zemljišta ili platna u obliku uskoga trokuta*, predmet koji se u standardnom hrvatskom naziva *klin* Karaševski Hrvati ne prepoznaju pod tim imenom, nego ga zovu *piron*, a s druge strane, *klinom* nazivaju *čavao*, koji u standardnom hrvatskom jeziku, unatoč sličnosti oblika i namjene, ne može biti tako imenovan.

Djelomični su lažni parovi prema standardnom hrvatskom i gradišćanskohrvatske riječi *gust, naručiti, projti* (prema standardnom hrvatskom *proći*)... Pridjev *gust*, naime (osim u istom značenju kao u standardnom hrvatskom jeziku), pojavljuje se i u značenju *čest*, dok prilog *gusto* pripada skupini potpunih lažnih parova, jer mu je jedino značenje *često*. *Naručiti* u Gradišću znači i *narediti, zapovjediti*; glagol *projti* znači i *proći*, ako se odnosi na vrijeme, ali kad se odnosi na osobe, znači *otići*.

U standardnom hrvatskom u *čopor* se udružuju samo zvijeri (vukovi), ali u karaševskohrvatskom to je sasvim uobičajena, stilski neutralna riječ i za skupinu ovaca, tj. *stado*. Naravno, svećenik u propovijedi pastvu ipak označava kao *stado* (vjerojatno zbog jačeg utjecaja standardnoga jezika). I karaševskohrvatska imenica *godina* pripada lažnim parovima, ali samo djelomičnim – osim uobičajenoga, znači i *godišnji urod*; zanimljivo je da je standardnojezični termin *ljetina* izveden iz imenice *ljetno*, koja može biti istoznačnica s *godina*, ali u tom značenju nije poznata u Karaševskih Hrvata. Čak i kod nekih vrlo učestalih imenica može doći do zabune zahvaljujući mehanizmu pseudoanalogonimije. Tako govornici karaševskohrvatskoga nekad izjednačuju po značenju imenicu *dete* kako je poznaju u materinskom idiomu sa standardnojezičnom imenicom *dijete*. Razlika, međutim, nije mala – dok je u karaševskohrvatskom *dete* isključivo *dječak* ili *sin* (nerođeno dijete, kojem spol nije poznat, može se označiti kao *čelječe*), u standardnom se hrvatskom jeziku ta imenica odnosi na oba spola jednako. S druge strane, za Hrvate iz Karaševa i okolice *dete* je i *mladić, momak, dečko* odnosno *mlad neoženjen muškarac*, što nije uobičajena uporaba u standardnom hrvatskom jeziku. Imenica u množini - *deca* – može se ipak u oba idioma odnositi na oba spola. Slična je situacija i s imenicom *človik*, koja u karaševskom označava samo osobu muškoga spola, ali se u množini - *luđe* – može odnositi i na osobe obaju spolova.

NEKI MEHANIZMI NASTANKA LAŽNIH PAROVA

Iako je među srodnim idiomima kakvi su gradišćanskohrvatski i standardni hrvatski jezik ili karaševskohrvatski i standardni hrvatski jezik stupanj sličnosti velik, pa posjeduju i velik broj zajedničkih leksema, koji imaju i zajedničko porijeklo, između nekih od njih ipak se ne može na temelju jednakosti ili visoke sličnosti oblika postaviti znak jednakosti, jer ne označavaju iste pojavnosti. Uzrok je tih razlika stoljetni odvojeni jezični razvoj.

Često se može uočiti da su riječi u jeziku dijaspore sačuvala svoja arhaična značenja, koja danas većina govornika standardnoga hrvatskog jezika ne prepoznaje ili ih doživljava kao stilski obilježena. Takvi su primjeri gradišćanskohrvatske riječi *skup, drag, trudan, ljubiti, ljetno*... Dok je *ljubiti* kao *voljeti*, *ljetno* kao *godina* ili *trudan* kao *umoran* stilski obilježeno, arhaično, knjiški i poetski, pridjevi *skup* u svom izvornom značenju *škrta* (Držićev *Skup*) i *drag* u starom značenju *skup (dragi kamen)* više se uopće ne prepoznaju.

Nekad su, međutim, „prava” značenja riječi sačuvana upravo u standardnom jeziku, a do pomaka značenja došlo je u jeziku dijaspore, pri čemu često važnu ulogu igra metonimija i metafora (Bunčić, 2000). Zanimljiv je gradišćanskohrvatski pridjev *snažan*, koji danas više nema veze sa snagom, nego se odnosi isključivo na izgled – znači *zgodan, privlačan, lijep (muškarac)*. Slično je s karaševskim pridjevom *vredan*, koji je izgubio apstraktno značenje i

odnosi se također na izgled – znači *jak, pun* (o osobama).

Kod pridjeva *pametan*, koji danas u govoru Karaševskih Hrvata znači *miran*, iako imenica *pamet* znači *inteligencija* (ali i *mozak*), odigrao je ulogu okolinski jezik – rumunjski, u kojem *cuminte* znači *miran* (i *razuman*), iako mu je u korijenu *minte - pamet*.

U slučaju imenice *perina*, koja u karaševskohrvatskom znači *jastuk*, može se pomišljati da su ista tvorbena sredstva dala različita značenja, ali ne treba isključiti ni mogućnost da je riječ o posuđivanju iz rumunjskoga ili samo utjecaju rumunjskoga, u kojem se *jastuk* zove *pernă* (inače posuđenica iz srpskoga).

Pod utjecajem okolinskoga jezika dolazi do širenja značenja pojedinih riječi u hrvatskom jeziku u dijaspori. Tako npr. na temelju njemačkoga *Glas* (*staklo*, ali i *čša*) i gradišćanskohrvatsko *staklo* dobiva i značenje *čša*. Može se pretpostaviti da je u tom primjeru širenje značenja poslužilo da se izbjegne posuđivanje, ali ima i slučajeva u kojima do širenja značenja dolazi najvjerojatnije na štetu neke starije riječi. Npr. analogno njemačkom *Schwiegermutter* izjednačava se u gradišćanskohrvatskom *svekrva* i *punica* i imenuje istom riječju - *svekrva*. U rumunjskom se istom riječju - *nepot* - označava i *nećak* i *unuk*, a to je pretpostavka za širenje značenja riječi *unuk* u karaševskohrvatskome tako da ona počinje označavati obje rodbinske veze. Slično, Karaševski Hrvati rabe samo jedan glagol - *mitariti se za linjati se* i *mitariti se*, u skladu sa situacijom u rumunjskom, gdje obje pojave označava samo jedan glagol (*a năpârli*) i samo jedan glagol - *kositi* - za *kositi* i *žeti*, također u skladu s rumunjskim *a cosi*. U svim je tim primjerima polisemija u većinskom, okolinskom jeziku utjecala na širenje značenja riječi u manjinskom jeziku, kako bi se uspostavio odnos analogije.

Naravno, lažni parovi ne moraju biti riječi zajedničkoga podrijetla, pa ima primjera u kojima je podudaranje oblika sasvim slučajno. Npr. u karaševskohrvatski imenica *koš* stigla je iz rumunjskoga i ima dva značenja: *dimnjak* (etimološki povezano sa značenjem *koš*) i *prišt* (iz latinskoga *coesus*). Iako u rumunjskom postoji i značenje *košara*, karaševskohrvatski ga ne poznaje (rabi se *kotarica*) pa tako nastaje potpuni lažni par prema standardnohrvatskom *koš*.

LAŽNI PAROVI U PRAKSI

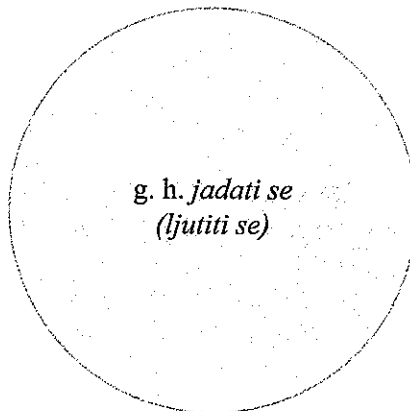
Lažni parovi pojavljuju se kao jedan od elemenata neželjene interferencije u učenju srodnih jezika – oblikom isti ili vrlo slični leksemi doživljavaju se kao u cijelosti analogni, iako imaju različita značenja. Tako i govornici hrvatskih idioma iz dijaspore često nisu svjesni da riječi koje su im poznate iz materinskog jezika, nekada u standardnom jeziku nemaju značenje u kojem ih oni poznaju.

Posljedica toga može biti nerazumijevanje ili nesporazum, pogriješan prijevod ili eventualno neugodna situacija, kad su u pitanju lažni parovi koji bilo u materinskom idiomu, bilo u standardnom jeziku imaju vulgaran prizvuk (gradišćanskohrvatski *mošnja* znači *novčanik*). Nije, međutim, manje važno ni neuočavanje stilske razlike (humora, ironije: *čopor ovaca*; biblijskoga stila: *ljetu, ljubiti*) zbog nepostojanja svijesti o različitosti leksema iz standardnoga jezika od onoga iz materinskog.

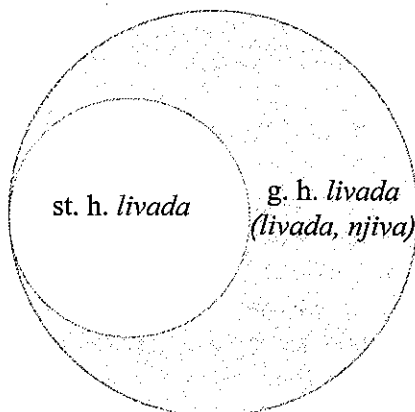
Zadaća je prakse stoga stalno podizanje svijesti o različitosti idioma, uključujući i o mogućoj različitosti oblikom istih ili sličnih leksema, jer takva praksa pozitivno utječe na jezičnu kompetenciju ne samo u standardnom hrvatskom jeziku nego i u materinskom idiomu – a to je za obje spominjane zajednice preduvjet opstanka.

Slika 1

st. h. *jadati se*

Slika 2

Slika 3

st. h. *klin*k. h. *klin*

(zatic)

(klinasta
površina)

(čavao)

LITERATURA

- Ljubičić, M. (2003). *Lažni parovi i etimologija*. Filologija, 40, 79-88.
- Bunčić, D. (2000). *Das sprachwissenschaftliche Problem der inner-slavischen 'falschen Freunde' im Russischen*. <http://www.uni-bonn.de/~dbuncic/staatsarb/>
- Jelaska, Z. i Hržica, G. (2002). *Poteškoće u učenju srodnih jezika: prevođenje sa srpskoga na hrvatski*. Jezik 49, 3, 91-104.

FALSE PAIRS – BURGENLAND CROATIAN AND CARAŠOVA CROATIAN VERSUS STANDARD CROATIAN

Burgenland and Carašova Croats, the Croatian minority in Austria and Romania, experience specific problems while learning standard Croatian language. So, the already spoken Croatian idiom, their mother tongue, is a natural lean-on and learning-bases, but at the same time, a natural disturbance. One of the unwanted interference elements are false pairs – words that occur both in standard Croatian and in Carašova or Burgenland speeches in the same forms, but – unexpectedly – with different meanings. This situation is a result of separated historical development. A part of these false pairs differ in their stylistic nature. For instance, in Burgenland Croatian the lexeme *ljet* is most commonly used meaning „year”, while in standard Croatian such use is possible, but it is rare and represents a stylistic choice.

Key words: *Fals pairs, Burgenland Croatian, Carašova Croatian, Burgenland Croats,*